

Καλοφωνικοί Ειρμοί του 19ου αιώνα- Η «συνομιλία» της Εκκλησιαστικής μουσικής με τη λόγια Οθωμανική μουσική κουλτούρα

/ Μουσική / Βυζαντινή Μουσική

Η παρούσα έκδοση αποτελεί την πρώτη απόπειρα αποτύπωσης πτυχών της επιστημονικής έρευνας και καλλιτεχνικής-επιτελεστικής δραστηριότητας που εκπονείται στο EBAMIP (Εργαστήριο Βαλκανικών και Ανατολικών Μουσικών, Ιστορίας και Πολιτισμών) του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, και αφορά στην Εκκλησιαστική μουσική. Το όλο αποτέλεσμα προέκυψε μετά από σύμπραξη του EBAMIP με το αντίστοιχο Εργαστήριο Εικόνας, Ήχου και Πολιτιστικής Αναπαράστασης του Τμήματος Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου, στο πλαίσιο μιας ευρύτερης διατμηματικής και διεπιστημονικής διαδικασίας συνεργειών. Πιο συγκεκριμένα, το σύνολο των ηχογραφήσεων του μέλους των Καλοφωνικών Ειρμών (εκτός του β' ήχου) πραγματοποιήθηκε στο στούντιο του Τμήματος Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας στη Μυτιλήνη.

Η ηχογράφηση δε του Καλοφωνικού Ειρμού του β΄ ήχου, καθώς και των ισοκρατημάτων, που αποδόθηκαν από φοιτητές του Τμήματος Μουσικών Σπουδών, πραγματοποιήθηκαν στο στούντιο του ΕΒΑΜΙΠ στην Άρτα. Η υλοποίηση δε του έργου δεν θα είχε καταστεί εφικτή χωρίς την απόλυτη οικονομική συνδρομή της Ιεράς Μητροπόλεως Ιωαννίνων και το προσωπικό ενδιαφέρον του φιλόμουσου Σεβασμιώτατου Μητροπολίτου κ. Μαξίμου.

Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί, πως η συγκεκριμένη πρωτοβουλία αποτελεί αποτέλεσμα της εξωστρέφειας του Τμήματος προς στην τοπική κοινωνία της ευρύτερης περιοχής της Ηπείρου και των φορέων αυτής.

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΑΛΟΦΩΝΙΚΟΙ ΕΙΡΜΟΙ
(19^{ος} αιώνας)
ΜΕΡΟΣ Ι

Εκτέλεση-Έρευνα-Κείμενα:

ΝΙΚΟΣ ΑΝΔΡΙΚΟΣ
Επίκουρος Καθηγητής

Σειρά: Επιστημονικές Εκδόσεις ΕΒΑΜΙΠ

(Εργαστήριο Βαλκανικών και Ανατολικών
Μουσικών, Ιστορίας και Πολιτισμών)

Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο
Ιωαννίνων

Μεθοδολογία και Περιεχόμενο

Ο παρών ψηφιακός δίσκος εντάσσεται στο πλαίσιο των Επιστημονικών Εκδόσεων ΕΒΑΜΙΠ και αποτελεί το πρώτο μέρος από ηχογραφήσεις που αφορούν στο είδος των Καλοφωνικών Ειρμών του 19ου αιώνα. Όσον αφορά στην επιλογή του υλικού, μεθοδολογικά ακολουθήθηκε το σχήμα του «μακρύ 19ου αιώνα», που προτείνει τη συμπερίληψη στην εν λόγω περίοδο γεγονότων, δράσεων και ιστορικών τεκμηρίων, που προηγούνται ή έπονται αυτής χρονολογικά, από τη στιγμή που αποτελούν είτε καθοριστικής σημασίας παράγοντες για τη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας της, είτε απόηχο αυτής κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα. Έτσι, επιλέχθηκαν έργα συνθετών που προέρχονται αποκλειστικά από έντυπες συλλογές του «ευρύτερου 19ου αιώνα», και καλύπτουν όλο το φάσμα της Οκταηχίας. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί, πως όλα τα έργα τα οποία εμπεριέχονται στη παρούσα έκδοση αποδίδονται για πρώτη φορά στο πλαίσιο της επίσημης δισκογραφίας. Οι Καλοφωνικοί Ειρμοί εκτελέστηκαν χωρίς τα αντίστοιχα Κρατήματά τους, καθώς η απόδοση Κρατημάτων είτε μονωδιακά είτε με ευέλικτο ψαλτικό χορό, θα αποτελέσει αυτόνομο μελλοντικό project του ΕΒΑΜΙΠ.

Το είδος των Καλοφωνικών Ειρμών

Οι Καλοφωνικοί Ειρμοί αποτελούν ένα από τα πλέον ενδιαφέροντα συνθετικά είδη Εκκλησιαστικής μουσικής. Η ιδιοτυπία τους σχετίζεται με τη μορφολογική τους σύσταση, την υφολογική τους φυσιογνωμία και την ιδιαίτερη χρήση τους στο πεδίο της επιτέλεσης¹. Ουσιαστικά, πρόκειται για εξαιρετικά εκτεταμένες, μελισματικές, εκλεπτυσμένες μελωδικά συνθέσεις, το ποιητικό κείμενο των οποίων αντλείται -ως επί το πλείστον - από Ειρμούς και επιμέρους Τροπάρια Κανόνων².

Το «Καλοφωνικό» τους προφίλ παραπέμπει αναμφίβολα σε μονωδιακή απόδοση, η οποία και απαιτεί ιδιαίτερη φωνητική ευχέρεια, εκτελεστική δεξιότητα και ερμηνευτική διεισδυτικότητα. Τα εν λόγω μέλη, άλλωστε, χαρακτηρίζονται μορφολογικά από μεγάλη φωνητική έκταση (*ambitus*), πλούσιο τροπικό περιεχόμενο, ειδικό-μελισματικό φρασεολόγιο, συχνές μετατροπίες, μελικές επαναλήψεις-αναδιπλώσεις, παλιλλογίες, χρήση ρητορικών σχημάτων κατά τον τύπο της κατ' έννοιαν μελοποίησης, απαιτητικές διαστηματικές αποχρώσεις και πυκνά διαποικιλματικά θέματα³.

Οι Καλοφωνικοί Ειρμοί παρά το γεγονός πως αποτελούν συνθετικό είδος Εκκλησιαστικής μουσικής, η επιτελεστική τους χρήση δεν συνδέεται με τη λατρευτική πράξη, καθώς ως μέλη δεν είναι ενταγμένα στο πλαίσιο των ακολουθιών. Με άλλα λόγια, δεν υπάρχει κάποια λειτουργική πράξη, ακολουθία ή

τελετή στις οποίας το τυπικό να εμπεριέχεται η απόδοση Καλοφωνικού Ειρμού. Σύμφωνα με τις πηγές, η χρήση τους είναι αποκλειστικά εξωλατρευτική, καθώς φαίνεται να εκτελούνταν εκτός ναού σε γεύματα πανηγύρεων και εύθυμες συνάξεις, ή εντός του ναού μετά το τέλος της λειτουργικής πράξης κατά τη διανομή του αντιδώρου ή του άρτου⁴.

Οι απαρχές του είδους θα πρέπει να ανιχνευθούν στον 17ο αιώνα, ενώ ως περίοδος ακμής τους θεωρείται εκείνη της δράσης της περίφημης «τριανδρίας» των Μπαλασίου Ιερέως και Νομοφύλακος, Γερμανού Νέων Πατρών και Πέτρου Μπερεκέτου (β' μισό 17ου αιώνα). Ο τελευταίος μάλιστα, δικαίως θεωρείται ως η εμβληματικότερη συνθετική μορφή, αναφορικά με το εν λόγω είδος, τόσο λόγω του πλήθους των Καλοφωνικών Ειρμών που συνέθεσε, όσο και της αναμφίβολης καλλιτεχνικής τους αξίας⁵. Η επίδραση άλλωστε, των έργων του σε μεταγενέστερες συνθετικές απόπειρες στο εν λόγω είδος υπήρξε ευρύτατη σε επίπεδο περιεχομένου αλλά και αισθητικής.

%asdfgjiiuytreffddsasdfgh%

Οι Καλοφωνικοί Ειρμοί στον 19ο αιώνα

Ως κομβικό σημείο αναφορικά με τη διάδοση των Καλοφωνικών Ειρμών θα πρέπει να θεωρηθεί η Εξήγησή τους στο νέο αναλυτικό Σημειογραφικό σύστημα από τον Γρηγόριο Πρωτοψάλτη, και η έντυπη έκδοσή τους από τον Θεόδωρο Φωκαέα το 1835 στην Κωνσταντινούπολη. Καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα εξηγημένοι Καλοφωνικοί Ειρμοί της προηγούμενης περιόδου θα ενταχθούν σε συμπληρωματικού τύπου ανθολογίες και έντυπες μουσικές συλλογές. Παράλληλα, ο 19ος αιώνας χαρακτηρίζεται από μια γενικότερη ανανεωτική τάση αναφορικά με το δομικό περιεχόμενο αλλά και το αισθητικό προφίλ της Εκκλησιαστικής μουσικής, καθώς οι συνθέτες της εν λόγω εποχής διακρίνονται από μια έντονη διάθεση δεκτικότητας και αξιοποίησης «θύραθεν» επιρροών. Μεταξύ άλλων, η χρήση της νέας αναλυτικής Παρασημαντικής θα λειτουργήσει ως το κατάλληλο μέσο αναφορικά με τη σημειογραφική αποτύπωση εξαιρετικά εκλεπτυσμένων μελωδικών θεμάτων⁶. Η «συνομιλία», λοιπόν, του προερχόμενου από τον χώρο της Εκκλησιαστικής μουσικής συνθετικού υλικού με το αντίστοιχο της λόγιας Οθωμανικής (κοσμικής-θρησκευτικής) μουσικής κουλτούρας είναι παραπάνω από εμφανής.

Έτσι, στους Καλοφωνικούς Ειρμούς του 19ου αιώνα παρατηρείται σε αισθητικό επίπεδο πλήρης ευθυγράμμιση με την πορεία που διανύει η εν γένει λόγια Οθωμανική μουσική κατά τη συγκεκριμένη περίοδο, καθώς υιοθετούνται αντίστοιχες συνθετικές πρακτικές⁷. Ορισμένα από τα κρίσιμα μορφολογικά-αισθητικά χαρακτηριστικά των Καλοφωνικών Ειρμών του 19ου αιώνα σχετίζονται

με το έντονο τροπικό τους περιεχόμενο, τις συχνές μεταβολές, τη συμπύκνωση της κεντρικής συνθετικής ιδέας, τη διαποικιλματική υπερφόρτωση του μελωδικού κορμού, τη μη υποστήριξη της δομικής συμμετρίας αναφορικά με την έκταση του έργου, την κατίσχυση της τροπικότητας έναντι των a priori δομικών αρχών της φόρμας, την κατ' επανάληψη χρήση επιτηδευμένων μικροδομικών μοτίβων και σχημάτων παλιλλογίας, τη διάτρηση της σταθερής χρονικής αγωγής μέσω εμβόλιμων επιταχύνσεων και επιβραδύνσεων, τη χρήση επιφωνημάτων, κ.ά8. Επίσης, σε επίπεδο τροπικότητας οι συνθέτες του 19ου αιώνα φαίνεται να εγκαταλείπουν την καθιερωμένη πρακτική μελοποίησης Καλοφωνικών Ειρμών β' ήχου σε μαλακό διατονικό γένος (Λέγετος) ή αντίστοιχα σε σκληρό χρωματικό (Νενανώ)9 και να προσφεύγουν σε μορφώματα τα οποία παραπέμπουν σε περιβάλλοντα Hūzzam. Επίσης, στον γ' ήχο προτείνουν μια νέα συνθήκη διαχείρισης και ανάπτυξης του, διαφορετική της αντίστοιχης που συναντάται στο ρεπερτοριακό corpus των Καλοφωνικών Ειρμών της κλασικής περιόδου. Έτσι, στα μέλη του 19ου αιώνα ο γ' ήχος παραπέμπει σε συνθήκες του ευρύτερου φαινομένου Saba, όπου μόλις οι τελικές καταλήξεις πραγματοποιούνται στον ΓΑ, εν μέσω ενός περιβάλλοντος που δομείται από τη βαθμίδα του ΠΑ.

Με τη σύνθεση Καλοφωνικών Ειρμών στο 19ο αιώνα θα ασχοληθούν μελοποιοί προερχόμενοι τόσο από το επίσημο Πατριαρχικό περιβάλλον, και την ευρύτερη Κωνσταντινούπολη, όσο και μουσικοί οι οποίοι έδρασαν κατά βάση στην Οθωμανική περιφέρεια. Έτσι, Κωνσταντινουπολίτες και μη, Πρωτοψάλτες και δάσκαλοι, με παρουσία στο επίσημο Πατριαρχικό περιβάλλον αλλά και στις επιμέρους ρωμαίικες κοινότητες της Πόλης, όπως οι Κωνσταντίνος Πρωτοψάλτης, Χουρμούζιος Χαρτοφύλαξ, Σωτήριος Βλαχόπουλος, Γεώργιος Ογουρλού, Παναγιώτης Κηλτζανίδης, κ.ά, αλλά και αντίστοιχοι με προέλευση ή επίκεντρο δράσης επιμέρους επαρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όπως οι Μελέτιος Σισανίου, Νικόλαος Σμύρνης, Βασίλειος Ζαγκλιβερινός, Δημήτριος Κουτσαρδάκης, Πέτρος Φιλανθίδης, κ.ά, συνέθεσαν πλήθος Καλοφωνικών Ειρμών πραγματώνοντας συνθετικά κατά το μάλλον ή ήττον τη διάχυτη νεωτερική αισθητική διάθεση που διαπνέει το εν λόγω είδος στον 19ο αιώνα. Ειδικά το έργο όσων προέρχονται από την περιφέρεια (Σμύρνη, Ανατολική Θράκη, Προποντίδα, Καππαδοκία), ακόμη κι αν σταδιοδρόμησαν στην Πόλη, φαίνεται να έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του εκκλησιαστικού μέλους της εποχής, λόγω της τοπικής ιδιωματικής, ιδιοπρόσωπης, και σε κάθε περίπτωση νεωτερικής-ανανεωτικής τους διάθεσης10.

%rtyhrrroiuyfghjnbvcxcvbn%

Οι Μελοποιοί 11

Σωτήριος Βλαχόπουλος

Κωνσταντινουπολίτης δάσκαλος με καταγωγή από τα Ταταύλα, μαθητής του Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος στην Εκκλησιαστική και του Γεωργίου Πάντζογλου στην «εξωτερική» μουσική. Το 1848 εξέδωσε το έντυπο Αρμονία, στο οποίο συμπεριλαμβάνονται «Άσματα ελληνικά και τουρκικά», ενώ στο έργο του Αγαθάγγελου Κυριαζίδου Εν Άνθος της καθ' ημάς Εκκλησιαστικής μουσικής (Κωνσταντινούπολη 1896) εμπεριέχονται πέντε εξαιρετικού ενδιαφέροντος Καλοφωνικοί Ειρμοί συνθεμένοι από τον ίδιο, με τα αντίστοιχα Κρατήματά τους. Πέθανε το 1870.

Γεώργιος Ογουρλού

Γεννήθηκε στην Καισάρεια της Καππαδοκίας, μαθήτευσε και έδρασε ως Πρωτοψάλτης στην Κωνσταντινούπολη. Πιθανόν να είναι το ίδιο πρόσωπο με τον γνωστό στις πηγές Ευτύχιο Ογουρλού, αν φυσικά θεωρηθεί ως δεδομένη η αλλαγή του ονόματός του μετά την προσχώρησή του στο μοναχισμό¹². Ο Ογουρλού έχει συνθέσει μια σειρά Καλοφωνικών Ειρμών σε όλους τους ήχους -εκτός από τον πλ. β' όπου παρατίθεται η επεξεργασμένη από τον ίδιο εκδοχή του αντίστοιχου Από των πολλών μου αμαρτιών του Μπερεκέτη-, οι οποίοι εκδόθηκαν από τον Φωκαέα στο Ταμείον Ανθολογίας (Κωνσταντινούπολη 1854). Ωστόσο, στον Β' Τόμο της έκδοσης του Δοξασταρίου του Πέτρου (Κωνσταντινούπολη 1850), πέρα από τους επτά γνωστούς Καλοφωνικούς Ειρμούς του Ογουρλού, παρατίθενται ακόμη πέντε (ήχοι γ', δ', πλ. β', πλ. δ' και βαρύς), ενώ σε εκείνους του β' ήχου της πρώτης σειράς και σε εκείνον του γ' ήχου της δεύτερης παρατίθεται και Κράτημα. Πέθανε το 1866.

Μελέτιος Σισανίου

Επίσκοπος Σισανίου με καταγωγή από τη Σμύρνη. Το συνθετικό του έργο χαρακτηρίζεται από ριζοσπαστικότητα, καθώς η υιοθέτηση στοιχείων της κοσμικής μουσικής είναι καταφανής σε όλο του το εύρος. Στο έντυπο Μουσικόν Εγχειρίδιον (Κωνσταντινούπολη 1864) συμπεριλαμβάνονται μεταξύ άλλων και τρεις εκτεταμένοι Καλοφωνικοί Ειρμοί συνοδευόμενοι από αντίστοιχα Κρατήματα. Πέθανε το 1864. Νικόλαος Πρωτοψάλτης Σμύρνης

Γεννήθηκε στην Αίνο της Ανατολικής Θράκης και διδάχθηκε Εκκλησιαστική μουσική καθώς και παλαιά σημειογραφία από τον Μανουήλ Πρωτοψάλτη στα Πατριαρχεία. Σπούδασε τη νέα μέθοδο των Τριών Δασκάλων στην Τρίτη Πατριαρχική Σχολή. Το 1828 μετέβη στη Σμύρνη, όπου και διετέλεσε Πρωτοψάλτης για περίπου πενήντα χρόνια. Υπήρξε ενεργός σε διάφορα πεδία,

όπως εκείνα της μελοποιίας, της επιτέλεσης, της εξήγησης, της έκδοσης μουσικών εντύπων και της διδασκαλίας. Στον Γ΄ Τόμο του έργου του Νέον Ταμείον Μουσικής Ανθολογίας (Σμύρνη 1867), εμπεριέχονται τρεις Καλοφωνικοί Ειρμοί με πλέον δημοφιλή τον αντίστοιχο σε πλ. β΄ Το όμμα της καρδιάς μου, με το ομόηχο Κράτημά του¹³. Πέθανε το 1887.

Δημήτριος Κουτσαρδάκης

Πρωτοψάλτης και μελοποιός καταγόμενος από την Ποντοηράκλεια (Βιθυνία), ο οποίος διδάχτηκε Εκκλησιαστική μουσική στη Χίο από τον Γεώργιο Βινάκη. Υπήρξε ενεργός ως ψάλτης σε διάφορες περιοχές όπως η Σάμος, η Πάτρα, η Χίος και η Αθήνα. Στο έργο του Τα Μυρόπνοα Άνθη (Πάτρα 1929) εμπεριέχονται εννιά Καλοφωνικοί Ειρμοί με Κρατήματα συνθεμένοι από τον ίδιο, οκτώ σε κάθε ήχο και ένας επιπλέον σε πλ. β΄. Πέθανε το 1950.

Βασίλειος Νικολαΐδης Ζαγκλιβερινός

Μουσικός και μελοποιός γεννηθείς στο Ζαγκλιβέρι. Έψαλλε σε διάφορους ναούς σε Σμύρνη, Θεσσαλονίκη και Αθήνα. Εξέδωσε το έργο Καλλικέλαδος Αηδών (Θεσσαλονίκη 1882), όπου μεταξύ άλλων περιλαμβάνει και δύο δικούς του εξαιρετικά απαιτητικούς, εκτεταμένους Καλοφωνικούς Ειρμούς σε ήχο πλ. α΄ και πλ. β΄. Το έργο του χαρακτηρίζεται από γενικευμένη νεωτερική διάθεση, η οποία εκδηλώνεται μέσω της χρήσης πολύπλοκων μελωδικών θεμάτων, τροπικών συμπεριφορών και αναλυτικά επεξεργασμένου φρασεολογίου, που παραπέμπουν σε εκδοχές κοσμικής μουσικής. Πέθανε το 1926.

Υποσημειώσεις

¹ Για την ιστορική εξέλιξη του είδους των Καλοφωνικών Ειρμών, τα μορφολογικά τους ανά περίοδο χαρακτηριστικά, καθώς και τις πηγές -χειρόγραφες και έντυπες- όπου σαν μέλη εντοπίζονται, βλ. Καράνος Γραμμένος, Το Καλοφωνικόν Ειρμολόγιον, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, ΕΚΠΑ, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Αθήνα 2011, Karanos Grammenos, "The Kalophonic Heirmos (16th-21st Centuries): A Musical Genre's Transformation", Επιστημονική Επιθεώρηση του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία», Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών, Τόμος Γ΄, Πάτρα 2012, σ. 181-198, Giannopoulos Emmanouil, «Η εξέλιξη των Καλοφωνικών Ειρμών (14ος-18ος αιώνας)», Psaltike. Neue studien zur Byzantinischen music: Festschrift für Gerda Wolfram, Wien 2011, σ. 145-153, Χατζηγιακουμής Μανόλης, Μνημεία Εκκλησιαστικής μουσικής, ΣΩΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟ,

Καλοφωνικοί Ειρμοί (17ος-18ος-19ος αι.), Τόμος Πρώτος, Μέλη και Σχολιασμοί, Συνθέτες-Ερμηνευτές, Κατάλογοι-Ευρετήρια, Κέντρον Ερευνών και Εκδόσεων, Αθήνα 2007, Αγγελινάρας Γεώργιος, «Η εκθαμβωτική ακμή της μεταβυζαντινής μελουργίας», στο: Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, εκδ. Κουλτούρα, αναστατική έκδοση της εν Κωνσταντινουπόλει έκδοσης του 1835, Αθήνα 1990, και Παπαεμμανουήλ Πέτρος, Ρόδον το αμάραντον, Καλοφωνικοί Ειρμοί αφιερωμένοι στην Παναγία, Μέλος Μπαλασίου Ιερέως (ιζ΄ αι.), Polytropon, Θεσσαλονίκη 2022.

2 Για το ποιητικό κείμενο των Καλοφωνικών Ειρμών, βλ. Καράνος, ό.π., σ. 323-397 και Χατζηγιακουμής, ό.π., σ. 35, 41.

3 Αναφορικά με τα επιμέρους μορφολογικά χαρακτηριστικά των Καλοφωνικών Ειρμών, βλ. ενδεικτικά Καράνος, ό.π., σ. 117-122, και σ. 430-505, καθώς και Karanos Grammenos, "Poetic and Musical Imagery in Kalophonic Heirmoi to the Theotokos", Church Music and Icons, Windows to Heaven, Proceedings of the Fifth International Conference on Orthodox Church Music, University of Eastern Finland, Joensuu 2013, σ. 434-439.

4 Ό.π, σ. 110-114 και Χατζηγιακουμής, ό.π., σ. 9.

5 Ό.π., σ. 36, 37.

6 Για το θέμα της νεωτερικής διάθεσης που χαρακτηρίζει τη συνθετική δημιουργία στον 19ο αιώνα, καθώς και για τον καθοριστικό ρόλο της νέας σημειογραφίας στην όλη διαδικασία, βλ. Ανδρικός Νίκος, Η Εκκλησιαστική μουσική της Σμύρνης (1800-1922), Εκδ. Τόπος, Αθήνα 2015 και Andrikos Nikos, Sarantidis Stavros, (2021) "Innovative Compositional Attempts in the Nineteenth Century. The Stiheraric meli in Varys Diatonic Echos", Journal of the International Society for Orthodox Church Music, Volume 5 (1), 2021.

7 Βλ. Ανδρικός, ό.π.

8 Βλ. επίσης και Καράνος, ό.π., σ. 121-124, και Karanos, ό.π., σ. 189-195.

9 Ό.π., σ. 192.

10 Βλ. Ανδρικός, ό.π., και Andrikos, Sarantidis, ό.π.

11 Για περεταίρω βιογραφικά στοιχεία μελοποιών βλ. Παπαδόπουλος Γεώργιος, Συμβολαί εις την ιστορίαν της παρ' ημίν εκκλησιαστικής μουσικής, εκδ. Κουσουλίνου και Αθανασιάδου, εν Αθήναις 1890, Παπαδόπουλος Γεώργιος, Ιστορική Επισκόπησις της Βυζαντινής Εκκλησιαστικής μουσικής από των Αποστολικών χρόνων και μέχρι των καθ' ημάς (1-1900 μ. Χ), Τύποις Πραξιτέλους

Οδός Ερμού, Αθήναι 1904, Παπαδόπουλος Γεώργιος, Λεξικόν της Βυζαντινής μουσικής, εκδ. Πανελληνίου Συνδέσμου Ιεροσαλτών Ρωμανός ο Μελωδός και Ιωάννης ο Δαμασκηνός, Αθήνα 1995, Οικονόμου Φίλιππος, Βυζαντινή εκκλησιαστική μουσική και ψαλμωδία, Τόμος Β΄, Αίγιο 1994.

12 Βλ. Χαλδαιάκης Αχιλλεύς, Βυζαντινομουσικολογικά, Τόμος Β΄, Ιστορία, εκδ. Άθως, Αθήνα 2014, σ. 239-247.

13 Βλ. Ανδρικός ό.π., σ. 193-198, όπου και λεπτομερής τροπική ανάλυση του μέλους.

Συντελεστές Έκδοσης

Χρηματοδότηση Έκδοσης: Ιερά Μητρόπολις Ιωαννίνων

Υλοποίηση: ΕΒΑΜΙΠ (Σειρά Επιστημονικών Μουσικολογικών και Ιστορικών Εκδόσεων)

Εκτέλεση-Έρευνα-Κείμενα: Νίκος Ανδρικός, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Μουσικών Σπουδών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Ισοκράτες: Παύλος Τοπούζογλου, Ανδρέας Κούρτης, Γιώργος Καμάτσος, Ανδρέας Φούκας (Φοιτητές του Τμήματος Μουσικών Σπουδών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων)

Ηχογράφιση: Αλέξανδρος Σπάθης, Μέλος ΕΤΕΠ, Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας Πανεπιστημίου Αιγαίου, Μάρκος Σκούλιος, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Μουσικών Σπουδών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Γιώργος Κατσιάνης

Μίξη - Mastering: Νίκος Παραουλάκης

Εικαστική επιμέλεια-Εξώφυλλο: Νεκτάριος Σταματέλος

Layout: Κατερίνα Κοντού

<https://bit.ly/3eGwP4X>